

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**ГУТОРОВА О.О. К.Е.Н, ДОЦЕНТ, СТАСЕНКО О.М., АСПИРАНТКА,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В. В. ДОКУЧАЄВА**

Досліджено вплив концентрації на ефективність виробництва зерна та встановлено оптимальні розміри посівних площ зернових культур.

It is investigational influence of concentration on efficiency of production of corn and the optimum sizes of sowing areas of corn cultures are set.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У формуванні ефективності зерновиробництва важливе місце належить концентрації, правильному виборі її розмірів та структури. Аналіз роботи підприємств з укрупненими зерновими галузями переконливо свідчить про значні їх переваги порівняно з малими господарствами. Але відомо, що збільшення розмірів концентрації у сільському господарстві має економічні обмеження, які визначаються рівнем розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу, що в свою чергу у різних районах області є не однаковими [1,3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами рівня концентрації у зерновиробництві займалися М.П. Александров, Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, С.М. Чмирь, В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, І.О. Банева [1-7] та інші. Проте на сьогодні залишається актуальним питання оптимальних розмірів концентрації зерновиробництва, а тому і раціональні розміри її структури.

Формулювання цілей статті. Дослідити вплив концентрації на ефективність виробництва зерна та встановити оптимальні розміри посівних площ зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі загально визнаним є положення, згідно з яким концентрація – це процес, результатом якого є збільшення розмірів господарських структур корпоративного типу, створення транснаціональних компаній, різних альянсів. Вони спроможні накопичувати колосальні ресурси та мову вати їх на інноваційний розвиток. Відповідно можна

сказати, що за своєю економічною суттю категорія «концентрація» відображає зосередження обсягів виробництва того чи іншого виду продукції на одному підприємстві (збільшення розмірів підприємства)[6, с.15].

Враховуючи вище викладене, ми з'ясували рівень концентрації виробництва зерна та дослідили її вплив на ефективність зернового господарства.

Економічна ефективність аграрного виробництва тісно пов'язана із розміром господарства за площею ріллі. Так, позитивного впливу розширення посівних площ зернових в розрахунку на одне господарство, тобто підвищення рівня концентрації виробництва, на зростання врожайності зернових культур. Враховуючи наявність прямої залежності між рівнем врожайності і ефективністю виробництва зерна можна стверджувати, що підвищення рівня концентрації виробництва зерна буде мати позитивний вплив на економічну ефективність цієї галузі та створення таким чином передумов для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

Існує загроза збитковості зернової галузі при недотриманні вимоги щодо забезпечення раціональної площі посівів зернових. Сільськогосподарські підприємства з площею посівів 1000-1999 га та більше 6000 га забезпечують прибутковість зернової галузі. Економічно ефективна робота зернової галузі на менших площах можлива, проте вона висуває підвищені організаційно-економічні та технологічні вимоги до сільськогосподарського підприємства-виробника зерна.

Саме завдяки високому рівню концентрації посівних площ зернових і обсягів виробництва зерна в підприємств з'явилась можливість придбати сучасну сільськогосподарську техніку, необхідну для впровадження новітніх технологій, і забезпечити її ефективне використання. Високий рівень концентрації виробництва зерна дозволяє сільськогосподарським підприємствам не лише забезпечити високий рівень конкурентоспроможності зернової галузі, а й зберегти кадровий склад фахівців, керівників середньої ланки управління, кваліфікованих механізаторів, створити передумови для ефективного функціонування тваринницьких галузей, забезпечивши їх потребу у концентрованих кормах.

Проведені нами розрахунки дали можливість зробити висновки, що із збільшенням розміру площі – зменшується повна собівартість 1 ц зерна: у групі від 2 тис. га до 3 тис. га підприємства отримували

повну собівартість у розмірі 127,5 грн/ц; у групі, де розмір площі більше 6 тис. га – 101,5 грн/ц., хоча спостерігаємо також те, що відносно менший показник повної собівартості має група 1 тис. га – 2 тис. га, де показник повної собівартості становить 100,3 грн./ц. Також дана група має позитивні показники ефективності, зокрема прибуток на 1 га дорівнює 60,7 грн, рівень рентабельності - 2,9%. Також позитивний результат отримала група, де розмір площі зернових культур становив понад 6 тис. га: величина прибутку на 1 га склала 32,4 грн, рівень рентабельності 14,5%.

Групування сільськогосподарських підприємств у розрізі районів Харківської області за рівнем концентрації зернових та зернобобових культур, дало змогу визначити три групи районів: I група районів з високим рівнем концентрації зерновиробництва, II група районів з середнім рівнем концентрації зерновиробництва, III група районів з рівнем концентрації зерновиробництва нижче середнього.

Група районів з високим рівнем концентрації зерновиробництва характеризується часткою площі під зерновими у загальній площі ріллі на рівні понад 45%. До цієї групи районів увійшли Золочівський, Ізюмський, Близнюківський, Великобурлуцький, Лозівський, Богодухівський, Сахновщинський, Краснокутський, Зачепилівський та Харківський райони. Для цієї групи характерне найвище середнє значення показника рентабельності зернових, яке становить 5,1 %.

Група районів з середнім рівнем концентрації зерновиробництва характеризується часткою площі під зерновими у загальній площі ріллі на рівні 40-45%. До цієї групи районів увійшли Вовчанський, Балаклійський, Барвінківський та Красноградський райони. Ця група характеризується нижчим за групу з високим рівнем концентрації зерновиробництва рівнем рентабельності зерновиробництва – 1,2%.

Група районів з рівнем концентрації зерновиробництва нижчим за середній характеризується часткою площі під зерновими у загальній площі ріллі на рівні нижче за 40%. До цієї групи увійшли наступні райони Харківської області: Дергачівський, Борівський, Печенізький, Шевченківський, Чугуївський, Валківський, Куп'янський, Зміївський, Нововодолазький, підприємства м.Харків, Дворічанський, Коломацький, Кегичівський та Первомайський район. Ця група є найбільш чисельною. В групі з найнижчим рівнем концентрації зерновиробництва спостерігається і збитковість цієї галузі. По даній групі величина показник збитковості складає 11,6%.

Із урахуванням викладеного вважаємо за можливе підтвердити висунуту раніше тезу про зв'язок між концентрацією сільськогосподарського виробництва та його економічної ефективності. Виходячи з нашого дослідження рівень концентрації зерновиробництва та його рентабельність мають пряму залежність, а саме – чим вищим є рівень концентрації зерновиробництва, тим вищим є рівень його рентабельності, і навпаки.

Відповідно постає питання, які ж типи та форми господарювання будуть здійснювати найефективнішу сільськогосподарську діяльність.

С.В. Сидоренко вбачає вирішення даного питання в кооперації малих та середніх сільськогосподарських підприємств, що дасть можливість ефективно здійснювати сільськогосподарське виробництво та дасть можливість виходу на зовнішні ринки.

А.Є. Данкевич стверджує, що для розвитку аграрного бізнесу в Україні необхідна діяльність великих аграрних об'єднань у сільському господарстві – агрохолдингів.

В.С. Дієсперов наголошує на тому, що «... великий бізнес, що приходить у знесилене аграрне виробництво, здатний привести нові технології, здійснити суспільно ефективні інвестиції...»[8]

Протилежну думку мають А.В. Серіков та А.М. Чиркін, які вважають, що «... малий аграрний бізнес відіграє важливу роль в економіці будь-якої країни, оскільки стимулює формування підприємців - фермерів, а з ним і формування конкурентного середовища... зменшує безробіття та створює умови для виживання значної частини суспільства.»[9]

Таким чином, актуальність проблеми створення ефективного власника в секторі агропромислового виробництва - власника землі, праці та майна - з кожним роком стає все напруженішою, підприємства з якою організаційною структурою будуть конкурувати, хто буде доцільнішим дрібні фермерські господарства та приватні підприємства чи велетенські агрохолдинги.

Дослідивши діяльність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм ми провели групування їх за впливом величини площі зернових на ефективність виробництва зернових та зернобобових культур(табл.1).

На основі проведених досліджень можна зробити висновок про те, що із збільшенням факторного показника підвищується ефективність зерновиробництва, проте чіткої залежності між ними не спостерігається. Найбільш ефективними є підприємства із площею посівів зернових та зернобобових культур більше 2 тис. га.

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств Харківської області за площею зернових та зернобобових культур відповідно до організаційно – правових форм господарювання(2010р.)

Групи підприємств за площею зернових та зернобобових культур	Кількість господарств у групі, о/а	Урожайність, ц/га	Площа зернових на 1 господарство, га	Валовий збір на 1 господарство, ц	Прибуток на 1 га зернових та зернобобових, грнгосподарство, грн	Прибуток на 1ц зернових та зернобобових, грн	Прибуток на 100 грн вирага, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
Селянські фермерські господарства								
до 500	25	15,9	326,4	5176,9	-7,35	-0,46	-4,99	-0,4
501-1000	27	15,2	668,9	10153,8	-167,1	-11,01	-11,45	-10,5
1001-2000	5	16,9	1299,0	21955,6	-3,09	-0,18	-0,28	-0,3
понад 2000	3	20,5	2780,3	56894,3	+142,01	+6,94	+6,39	+5,9
В середньому	60	16,7	684,0	11400,6	-46,6	-2,8	-2,9	-2,7
Приватні підприємства								
до 500	65	14,6	212,2	3099,8	-62,1	-4,2	-4,36	-3,8
501-1000	40	16,2	716,6	11631,1	-264,3	-16,3	-17,05	-15,3
1001-2000	25	21,4	1425,8	30475,1	+278,8	+13,0	+17,8	+15,1
понад 2000	6	23,8	4013,3	95459,8	+717,9	+30,2	+42,3	+38,8
В середньому	136	19,6	751,4	14715,9	+183,9	+9,4	+11,6	+10,4
Державні								
до 500	4	13,6	148,0	2010,5	-129,05	-9,5	-12,7	-12,1
501-1000	3	19,1	568,3	10864,7	+132,3	+6,9	+7,1	6,1
1001-2000	5	12,5	1230,8	15440,0	-205,5	-16,4	-16,4	-13,7
понад 2000	2	13,5	2326,0	31427,5	-2,10	-1,6	-2,6	-2,7
В середньому	14	13,8	935,9	12906,7	-92,80	-6,7	-7,9	-6,8
Виробничі кооперативи								
до 500	6	14,9	279,7	4168,5	-63,5	-4,3	-5,1	-4,1
501-1000	3	13,7	778,0	10684,0	-92,8	-6,8	-7,2	-6,3
понад 1000	6	17,2	1370,0	23565,3	-247,3	-14,4	-16,8	-14,1
В середньому	15	16,2	815,3	13230,3	-192,6	-11,9	-13,7	-11,5
Господарські товариства								
до 500	96	16,1	227,1	3658,1	-134,80	-8,37	-8,42	-7,1
501-1000	72	17,9	716,9	12851,9	-36,56	-2,04	-2,04	-1,8
1001-2000	51	22,7	1482,6	33697,5	-12,70	-0,56	-0,62	-0,5
2001-3000	19	21,1	2478,6	52410,1	-254,67	-12,04	-12,22	-8,4
понад 3000	12	22,5	5110,6	114973,7	-610,20	-27,13	-26,86	-20,1
В середньому	250	20,9	1029,8	21482,3	-206,9	-9,92	-10,23	-8,0

Серед селянських фермерських господарств найбільш ефективно працювали господарства, що мали в своїй структурі площ посівів зернових та зернобобових культур понад 2000 га. Вони отримали з розрахунку на 1 га 142,0 грн. прибутку, на 100 грн. витрат – 6,39 грн. прибутку. Рівень рентабельності при цьому склав 5,9%.

Найвищі показники ефективності зерновиробництва можна відзначити також в середніх за площею зернових та зернобобових держгоспах (50-1000 га), всі інші групи господарств цієї категорії були збитковими.

Приватні підприємства є найбільш ефективною формою господарювання з поміж інших форм. Прибутковими є групи, де площа зернових та зернобобових більше 1000 га, величина прибутку на 1 га складає 717,9 грн., а на 100 грн. витрат – 42,3 грн. Рівень рентабельності по 4-й групі склав 38,8%, що на 32,9 порівняних одиниць більше порівняно з селянськими фермерськими господарствами.

Виробничі кооперативи та господарські підприємства за досліджуваний рік мали за всіма групами збиткове виробництво.

Для більш детального вивчення впливу показників концентрації виробництва на рівень його рентабельності в зерновиробництві нами було застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Серед факторних ознак ми виділили такі:

X_1 – валова продукція зерновиробництва у порівнянних цінах 2005 р., тис. грн.; X_2 – середньооблікова чисельність працівників, чол.; X_3 – площа ріллі, га; X_4 – повна собівартість продукції, тис. грн.

Кореляційна модель будувалась на матеріалах 60 селянських фермерських господарств, 250 господарських товариств, 136 приватних підприємств, 15 кооперативів і 14 державних господарств Харківської області, що здійснювали свою діяльність у 2010 р. Внаслідок проведених розрахунків отримали депо інші результати.

Згідно даного розрахунку, кращі показники діяльності при збільшенні площі посіву зернових культур мають державні підприємства та сільськогосподарські виробничі кооперативи. Вважаємо, що дані розбіжності отримали через те, що за досліджуваний період брали лише 2010р.

Висновки. Таким чином, проведені розрахунки дають можливість щодо таких висновків: із збільшенням розмірів селянських фермерських господарств та приватних підприємств підвищується прибутковість виробництва зернових та зернобобових культур. Найбільш раціональний рівень концентрації має місце в приватних підприємствах з площею зернових та зернобобових культур понад 2 тис. га, що виробляють у середньому 31427,5ц зернових та зернобобових на одне підприємство.

Доходимо висновку, що невеликі площі посіву зернових культур не дадуть змоги повною мірою використовувати фактори розвитку галузі. Зосередження виробництва зерна у великотоварних підприємствах дозволить застосовувати сучасні засоби механізації та технології, що буде сприяти підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції та забезпечуватиме ефективне ведення зернового господарства.

Література.

1. Александров М. П. Специализация и концентрация производства в колхозах и совхозах / М. П. Александров. – М.: Колос, 1966. – 208 с.
2. Амбросов В.Я. Реструктуризація і механізм взаємодій у колективних підприємствах // Економіка АПК. -1998. -№8. -С.62-68.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств -К.; КНЕУ, 1996.-С.378-511.
4. Банева І.О. Зерновому підкомплексу - агропромислову основу // Аграрний вісник Причорномор'я, Випуск 22, 4.1, 2003. -С.37-41.
5. Коваленко Є. Я. Методологія і методика раціональної концентрації зерновиробництва сільськогосподарських підприємств / Є.Я. Коваленко // Агроінком. – 2010. – № 10-12. – С. 102-104.
6. Мельник Л. Ю. Концентрація виробництва в сільському господарстві : тенденції і перспективи / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 11-16.
7. Чмир С. М. Формування та розвиток зернового господарства України: монографія / С. М. Чмир. – К. : Аграрна наука, 2007. – 376 с. 5.
8. Дісперов В.С. Наслідки утворення підприємств великих земельних володільців/ В.С.Дісперов//Економіка АПК.-2011.- №3.- с. 83-89
9. Серіков А.В. Економіко – математичне моделювання розвитку операцій активів малого аграрного підприємства/ А.В. Серіков, А.М. Чиркін// Економіка АПК.- 2011.- №3.- с.89-94